

ادله اثبات در دعاوی حقوقی و کیفری

حجت الله فتاحی

استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

بهار ۱۳۹۹

فتحی، حجت‌الله، ۱۳۴۶-

Iran. laws, etc.

عنوان قراردادی: ایران. قوانین و احکام

ادله اثبات در دعاوی حقوقی و کیفری / حجت‌الله فتحی. - قم: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، ۱۳۹۹.

دوازده، ۲۳۵ص. - (پژوهشگاه حوزه و دانشگاه: ۵۲۵: حقوق؛ ۵۳)

بها: ۲۵۰۰۰ ریال

ISBN: 978-600-298-297-1

فهرست‌نویسی براساس اطلاعات فیپا.

کتابنامه. ص. [۲۲۱] - ۲۲۹: همچنین به صورت زیرنویس.

نمایه.

۱. ادله اثبات دعوی -- ایران. ۲. Evidence, Demonstrative-- Iran. الف. پژوهشگاه حوزه و دانشگاه. ب. عنوان.

۳۴۷/۵۵۰۶۴

KMH۱۷۸۰

۶۰۵۳۱۱۸

شماره کتابشناسی ملی

ادله اثبات در دعاوی حقوقی و کیفری

مؤلف: حجت‌الله فتحی (استادیار پژوهشگاه فرهنگ و اندیشه اسلامی)

ناشر: پژوهشگاه حوزه و دانشگاه

ویراستار: سعیده حسینیان

صفحه‌آرایی: اعتصام

چاپ اول: بهار ۱۳۹۹

تعداد: ۳۰۰ نسخه

لیتوگرافی: سعیدی

چاپ: قم - سبحان

قیمت: ۲۵۰۰۰ تومان

کلیه حقوق برای پژوهشگاه حوزه و دانشگاه محفوظ و نقل مطالب با ذکر مأخذ بلامانع است.

قم: ابتدای شهرک پردیسان، بلوار دانشگاه، نبش میدان علوم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه، تلفن: ۰۲۵-۳۲۱۱۱۱۰۰ (انتشارات)

۳۷۱۸۵-۳۱۵۱. ص. پ. ۳۲۸۰۳۰۹۰

تهران: خ انقلاب، بین وصال و قدس، کوی اُسکو، پلاک ۴، تلفن: ۶۶۴۰۲۶۰۰

www.rihu.ac.ir

info@rihu.ac.ir

مرکز پخش: قم، خیابان معلم، مجتمع ناشران، طبقه همکف، پلاک ۲۷، تلفن: ۰۲۵-۳۷۸۴۲۶۳۵-۶

سخن پژوهشگاه

پژوهش در علوم انسانی به منظور شناخت، برنامه‌ریزی و ضبط و هدایت پدیده‌های انسانی در راستای سعادت واقعی بشر ضرورتی انکارناپذیر است و استفاده از عقل و آموزه‌های وحیانی در کنار داده‌های تجربی و در نظر گرفتن واقعیت‌های عینی، فرهنگ و ارزش‌های اصیل جوامع شرط اساسی پویایی، واقع‌نمایی و کارایی این گونه پژوهش‌ها در هر جامعه است.

پژوهش کارآمد در جامعه ایران اسلامی در گرو شناخت واقعیت‌های جامعه از یک‌سو و اسلام به عنوان متقن‌ترین آموزه‌های وحیانی و اساسی‌ترین مؤلفه فرهنگ ایرانی از سوی دیگر است؛ از این‌رو، آگاهی دقیق و عمیق از معارف اسلامی و بهره‌گیری از آن در پژوهش، بازنگری و بومی‌سازی مبانی و مسائل علوم انسانی از جایگاه ویژه‌ای برخوردار است.

توجه به این حقیقت راهبردی از سوی امام خمینی (ره)، بنیانگذار جمهوری اسلامی، زمینه شکل‌گیری «دفتر همکاری حوزه و دانشگاه» را در سال ۱۳۶۱ فراهم کرد و با راهنمایی و عنایت ایشان و همت استادان حوزه و دانشگاه، این نهاد علمی شکل گرفت. تجربه موفق این نهاد، زمینه را برای گسترش فعالیت‌های آن فراهم آورد و با تصویب شورای گسترش آموزش عالی در سال ۱۳۷۷ «پژوهشکده حوزه و دانشگاه» تأسیس شد و در سال ۱۳۸۲ به «مؤسسه پژوهشی حوزه و دانشگاه» و در سال ۱۳۸۳ به «پژوهشگاه حوزه و دانشگاه» ارتقا یافت.

پژوهشگاه حوزه و دانشگاه تاکنون در ایفای رسالت سنگین خود خدمات فراوانی به جامعه علمی ارائه نموده است که از آن جمله می‌توان به تهیه، تألیف، ترجمه و انتشار بیش از ۵۲۰ عنوان کتاب و شش نشریه علمی اشاره کرد.

این اثر به عنوان متن درس «ادله اثبات دعوی» در مقطع کارشناسی برای رشته های «حقوق»^۱ و «فقه و حقوق اسلامی»^۲ فراهم آمده است؛ البته دیگر علاقه مندان به این زمینه تحقیقی نیز می توانند از آن بهره مند شوند.

از استادان و صاحب نظران ارجمند تقاضا می شود با همکاری، راهنمایی و پیشنهادهای اصلاحی خود، این پژوهشگاه را در جهت اصلاح کتاب حاضر و تدوین دیگر آثار مورد نیاز جامعه دانشگاهی یاری دهند.

در پایان پژوهشگاه لازم می داند از تلاش های مؤلف محترم اثر، حجت الاسلام والمسلمین حجت الله فتحی و نیز از ارزیابان محترم آقایان دکتر علیرضا آذربایجانی و حجت الاسلام دکتر محمد حبیبی تبار سپاسگزاری کند.

---

۱. براساس برنامه بازنگری شده در یکصد و دهمین جلسه مورخ ۱۳۹۴/۹/۲۳ شورای تحول و ارتقای علوم انسانی.

۲. براساس برنامه بازنگری شده مورخ ۱۳۹۶/۲/۳ گروه حوزوی مورد تأیید شورای عالی برنامه ریزی آموزشی.

فهرست مطالب

مقدمه ۱

فصل اول: کلیات

۱. تعاریف (دلیل، اثبات، دعوی) ۳
۲. تاریخچه، فایده و اهمیت ۴
۳. منابع ۵
- ۱-۳. منابع قانونی ۵
- ۱-۱-۳. قانون اساسی ۵
- ۲-۱-۳. قانون مدنی ۵
- ۳-۱-۳. قانون آیین دادرسی مدنی (مواد ۱۹۴ تا ۲۹۴) ۶
- ۴-۱-۳. قانون آیین دادرسی کیفری ۶
- ۵-۱-۳. قانون تجارت ۶
- ۶-۱-۳. قانون تجارت الکترونیکی ۷
- ۷-۱-۳. قانون مجازات اسلامی ۷
- ۸-۱-۳. قانون ثبت ۸
- ۹-۱-۳. سایر قوانین ۹
- ۱۰-۱-۳. منابع فقهی ۹
- ۲-۳. قلمرو زمانی و مکانی قوانین حاکم بر ادله ۱۰
- ۱-۲-۳. ادله از پیش فراهم شده ۱۱
- ۲-۲-۳. ادله اتفاقی ۱۲
۴. نقش دادرس و اصحاب دعوی در اداره ادله اثبات ۱۳
- ۱-۴. نقش دادرس ۱۳
- ۲-۴. نقش اصحاب دعوی ۱۳
۵. ویژگی موضوع ادله اثبات و شیوه‌های اثبات ۱۳
- ۱-۵. ویژگی موضوع ادله اثبات ۱۳

۱۴	۵-۲. شیوه اثبات
۱۴	۵-۲-۱. اثبات مستقیم و غیرمستقیم
۱۵	۵-۲-۲. اثبات امر وجودی و امر عدمی
۱۷	۶. وظیفه اثبات دعوی و دلیل
۱۸	۷. انقلاب دعوی
۱۹	۸. معافیت از اقامه دعوی و دلیل
۱۹	۹. تأمین دلیل، شرایط و اعتبار آن
۲۱	۹-۱. شروط تأمین دلیل
۲۱	۹-۱-۱. موجود بودن دلیل
۲۱	۹-۱-۲. متعذر یا متعسر بودن استفاده بعدی از دلیل
۲۱	۹-۱-۳. درخواست تأمین دلیل
۲۲	۱۰. قاعده تحمل بار اثبات دلیل
۲۲	۱۰-۱. نقش دادرس
۲۳	۱۰-۲. اصل بی طرفی دادرس
۲۴	۱۱. قاعده منع تحصیل دلیل و اصول حاکم بر آن
۲۴	۱۱-۱. تحصیل دلیل در امور مدنی
۲۵	۱۱-۲. تحصیل دلیل در امور کیفری
۲۵	فرض اول: جرائم قابل گذشت
۲۷	فرض دوم: جرائم غیرقابل گذشت
۲۷	۱۱-۳. تحصیل دلیل و ارتباط آن با علم قاضی
۲۸	۱۱-۴. تحصیل دلیل و وظیفه قاضی در کشف حقیقت
۳۱	۱۱-۵. تحصیل غیرقانونی دلیل
۳۴	۱۱-۶. تمیز ادله دعوی و ادله حکم
۳۵	۱۱-۷. ارزیابی و پذیرش ادله از سوی قاضی (طریقت یا موضوعیت ادله)
۳۷	۱۲. مقایسه اثبات و ادله اثبات مدنی و کیفری
۳۷	۱۲-۱. تشابهات
۳۷	۱۲-۲. تفاوتها
۳۷	۱۲-۲-۱. از نگاه کلی
۳۷	۱۲-۲-۱-۱. از جهت تحصیل و اقامه دلیل
۳۸	۱۲-۲-۱-۲. از جهت هدف رسیدگی و استناد به ادله
۳۹	۱۲-۲-۲. تفاوتهای اقرار و شهادت در امور مدنی و کیفری
۳۹	۱۲-۲-۲-۱. تفاوتهای اقرار در امور مدنی با اقرار در امور کیفری
۴۲	۱۲-۲-۲-۲. تفاوتهای شهادت در امور مدنی با شهادت در امور کیفری
۴۲	۱۲-۲-۲-۲-۱. مستند شهادت
۴۲	۱۲-۲-۲-۲-۲. شهادت بر شهادت
۴۲	۱۲-۲-۲-۳. شهادت تبرعی

۴۳	.....	۱۳	نظام‌ها و اصول حاکم بر ادله
۴۳	.....	۱-۱۳	نظام‌های ادله اثبات
۴۳	.....	۱-۱-۱۳	نظام دلایل قانونی
۴۴	.....	۲-۱-۱۳	نظام دلایل معنوی
۴۴	.....	۳-۱-۱۳	نظام مختلط
۴۵	.....	۴-۱-۱۳	نظام اسلام
۴۶	.....	۲-۱۳	اصول حاکم بر ادله اثبات
۴۶	.....	۱-۲-۱۳	انحصاری بودن یا نبودن
۴۷	.....	۲-۲-۱۳	قلمرو اثباتی هریک از این ادله
۴۸	.....	۳-۲-۱۳	آمره یا تکمیلی بودن قواعد آن

فصل دوم: وسایل (ادله) اثبات دعوی

۴۹	.....	۱	اقرار
۴۹	.....	۱-۱	تعریف اقرار
۵۰	.....	۲-۱	شرایط مقرر
۵۱	.....	۱-۲-۱	بلوغ
۵۳	.....	۲-۲-۱	عقل
۵۴	.....	۳-۲-۱	اختیار
۵۵	.....	۴-۲-۱	قصد
۵۶	.....	۳-۱	شرایط اقرار
۵۶	.....	۱-۳-۱	لفظ بودن یا مکتوب بودن
۵۷	.....	۲-۳-۱	روشن و بدون ابهام بودن
۵۸	.....	۳-۳-۱	وحدت موضوع در اقرار
۵۹	.....	۴-۳-۱	جزمی بودن اقرار
۵۹	.....	۵-۳-۱	منجز بودن اقرار
۶۰	.....	۴-۱	انواع اقرار
۶۰	.....	۱-۴-۱	اقرار ساده
۶۱	.....	۲-۴-۱	اقرار مقید و تجزیه‌پذیری آن
۶۳	.....	۳-۴-۱	اقرار منجز
۶۳	.....	۴-۴-۱	اقرار معلق و مشروط
۶۴	.....	۵-۴-۱	اقرار در دادگاه
۶۵	.....	۶-۴-۱	اقرار در خارج از دادگاه
۶۶	.....	۵-۱	اقرار نزد حاکم
۶۷	.....	۶-۱	قلمرو اقرار
۶۸	.....	۷-۱	احکام و آثار اقرار
۶۸	.....	۸-۱	نصاب اقرار

۶۹	۱-۸-۱. جرائم قابل اثبات با یک بار اقرار
۶۹	۱-۸-۱-۱. جرائم موجب قصاص و دیه
۷۰	۱-۸-۱-۲. جرائم موجب تعزیر
۷۱	۱-۸-۱-۳. حدود سب‌النبی، محاربه، افساد فی الارض، بغی
۷۳	۱-۸-۲. جرائم قابل اثبات با دو بار اقرار
۷۳	۱-۸-۲-۱. مستند فقهی نصاب اقرار در قوادی
۷۴	۱-۸-۲-۲. مستند فقهی نصاب اقرار در شرب خمر
۷۵	۱-۸-۲-۳. مستند فقهی نصاب اقرار در قذف
۷۵	۱-۸-۲-۴. مستند فقهی نصاب اقرار در سرقت
۷۶	۱-۸-۳. جرائم قابل اثبات با چهار بار اقرار
۷۶	۱-۸-۳-۱. حد زنا
۷۷	۱-۸-۳-۲. حد لواط و تفخیز
۷۷	۱-۸-۳-۳. حد مساحقه
۷۸	۱-۸-۴. تکمله اثبات جنبه غیرکیفری همه جرائم با اقرار
۷۹	۱-۹-۱. عدول از اقرار و آثار آن
۸۰	۱-۹-۱-۱. انکار بعد از اقرار
۸۱	۱-۹-۱-۱-۱. مجازات جایگزین در صورت سقوط حد قتل و رجم
۸۱	۱-۹-۱-۱-۱-۱. مجازات جایگزین در حدود زنا و لواط
۸۳	۱-۹-۱-۱-۲. مجازات جایگزین در سایر حدود
۸۳	۱-۹-۲. ادعای فساد اقرار یا اشتباه از سوی مقرر
۸۴	۲. شهادت
۸۴	۱-۲. تعریف شهادت و قلمرو آن
۸۴	۱-۲-۱. معنای شهادت در لغت
۸۵	۱-۲-۲. معنای شهادت در اصطلاح
۸۶	۱-۲-۳. قلمرو شهادت
۸۶	۲-۲. شرایط شهادت
۸۶	۲-۲-۱. شهادت باید از روی قطع و یقین باشد
۸۷	۲-۲-۲. شهادت در امور حسی باید مستند به حس و از طریق متعارف باشد
۸۹	۲-۲-۳. شهادت در صورت امکان باید با لفظ باشد
۹۲	۲-۲-۴. در صورت تعدد شهود موضوع شهادت باید واحد باشد
۹۴	۲-۲-۵. در صورت تعدد شهود، مفاد شهادت‌ها نباید متناقض باشد
۹۶	۳-۲. شرایط شاهد
۹۷	۳-۲-۱. بلوغ
۹۷	۳-۲-۲. عقل
۹۸	۳-۲-۳. ایمان
۹۸	۳-۲-۴. عدالت

۱۰۰	..... ۵-۳-۲. طهارت مولد.
۱۰۲	..... ۶-۳-۲. ذی نفع نبودن در موضوع.
۱۰۴	..... ۱-۶-۳-۲. شهادت شریک
۱۰۶	..... ۲-۶-۳-۲. شهادت وارث بر جراحت مورث خود
۱۰۶	..... ۳-۶-۳-۲. شهادت عاقله در جرح شهود.
۱۰۷	..... ۷-۳-۲. نداشتن خصومت با طرفین یا یکی از آنها.
۱۰۸	..... ۸-۳-۲. عدم اشتغال به تکدی
۱۰۸	..... ۹-۳-۲. ولگرد نبودن.
۱۰۹	..... ۴-۲. جرح و تعدیل شهود.
۱۰۹	..... ۱-۴-۲. تعریف جرح
۱۱۱	..... ۲-۴-۲. تعریف تعدیل
۱۱۱	..... ۳-۴-۲. شرایط معدّل (مزگی) و جارح
۱۱۲	..... ۴-۴-۲. وظیفه قاضی در اعلام حق جرح و تعدیل به طرفین
۱۱۲	..... ۵-۴-۲. زمان جرح شاهد شرعی
۱۱۳	..... ۶-۴-۲. تعدیل شاهد در صورت رد یا جرح
۱۱۴	..... ۷-۴-۲. عدم لزوم ذکر اسباب اثبات جرح یا تعدیل شاهد
۱۱۵	..... ۸-۴-۲. بی اعتباری شهود جرح و تعدیل در صورت تعارض جارح و معدّل
۱۱۷	..... ۵-۲. شهادت بر شهادت
۱۱۷	..... ۱-۵-۲. مقصود از شهادت بر شهادت
۱۱۹	..... ۲-۵-۲. شرایط جریان شهادت بر شهادت
۱۱۹	..... ۱-۲-۵-۲. مرگ شاهد اصلی
۱۲۰	..... ۲-۲-۵-۲. تعذر حضور شاهد اصلی
۱۲۰	..... ۳-۵-۲. شرایط شاهد در شهادت بر شهادت
۱۲۱	..... ۴-۵-۲. مسموع نبودن شهادت بر شهادت فرع
۱۲۲	..... ۵-۵-۲. گستره پذیرش شهادت بر شهادت
۱۲۳	..... ۱-۵-۵-۲. عدم پذیرش در حدود و تعزیرات
۱۲۵	..... ۲-۵-۵-۲. پذیرش در غیر حدود و تعزیرات
۱۲۵	..... ۶-۲. نصاب شهادت
۱۲۵	..... ۱-۶-۲. نصاب شهادت در دعاوی مدنی
۱۲۶	..... ۲-۶-۲. نصاب شهادت در دعاوی کیفری
۱۲۷	..... ۱-۲-۶-۲. قاعده کلی
۱۲۸	..... ۲-۲-۶-۲. جرائم قابل اثبات با دو شاهد
۱۲۸	..... ۱-۲-۲-۶-۲. حد قوادی
۱۲۸	..... ۲-۲-۲-۶-۲. حد قذف
۱۲۹	..... ۳-۲-۲-۶-۲. حد مصرف مسکر
۱۲۹	..... ۴-۲-۲-۶-۲. حد سرقت

- ۱۳۰ ..... ۲-۶-۲-۲-۵. حد محاربه
- ۱۳۰ ..... ۲-۶-۲-۲-۶. حد افساد فی الارض، بغی، سب النبی
- ۱۳۱ ..... ۲-۶-۲-۲-۷. تعزیرات
- ۱۳۲ ..... ۲-۶-۲-۲-۸. قتل و مادون قتل (جنایت علیه تمامیت جسمانی)
- ۱۳۳ ..... ۲-۶-۲-۳. جرائم قابل اثبات با چهار شاهد
- ۱۳۳ ..... ۲-۶-۲-۳-۱. زنا
- ۱۳۶ ..... ۲-۶-۲-۳-۲. لواط و تفخیذ
- ۱۳۷ ..... ۲-۶-۲-۳-۳. مساحقه
- ۱۳۸ ..... ۲-۶-۲-۳-۴. جنایات موجب دیه
- ۱۳۹ ..... ۲-۷-۲. رجوع از شهادت و آثار آن
- ۱۴۰ ..... ۲-۷-۱. رجوع از شهادت قبل از صدور حکم
- ۱۴۱ ..... ۲-۷-۲. رجوع از شهادت قبل از اجرای مجازات
- ۱۴۳ ..... ۲-۷-۳. رجوع از شهادت بعد از اجرای مجازات
- ۱۴۳ ..... ۲-۷-۴. مسموع نبودن اعاده شهادت پس از رجوع از آن
- ۱۴۴ ..... ۳. سوگند
- ۱۴۵ ..... ۳-۱. تعریف سوگند و قلمرو آن
- ۱۴۵ ..... ۳-۱-۱. تعریف سوگند
- ۱۴۶ ..... ۳-۱-۲. قلمرو سوگند
- ۱۴۶ ..... ۳-۱-۲-۱. جریان سوگند در موضوعات حقوقی و جرائم علیه تمامیت جسمانی
- ۱۴۸ ..... ۳-۱-۲-۲. عدم جریان سوگند در حدود
- ۱۵۰ ..... ۳-۱-۲-۳. عدم جریان سوگند در تعزیرات
- ۱۵۱ ..... ۳-۲. شرایط اداکننده سوگند
- ۱۵۲ ..... ۳-۳. کیفیت اقامه سوگند
- ۱۵۳ ..... ۳-۳-۱. مطابقت سوگند با قرار دادگاه
- ۱۵۳ ..... ۳-۳-۲. اذن و مطالبه دادگاه برای اقامه سوگند
- ۱۵۴ ..... ۳-۳-۳. نیاز به درخواست مدعی برای اقامه سوگند
- ۱۵۵ ..... ۳-۳-۴. اقامه سوگند نزد قاضی
- ۱۵۶ ..... ۳-۳-۵. مکان ادای سوگند
- ۱۵۶ ..... ۳-۳-۶. لفظ سوگند
- ۱۵۷ ..... ۳-۳-۷. عدم اشتراط عربی بودن
- ۱۵۸ ..... ۳-۳-۸. تغلیظ سوگند
- ۱۵۹ ..... ۳-۳-۹. عدم فرق بین مسلمان و غیرمسلمان
- ۱۵۹ ..... ۳-۴. شرایط سوگند
- ۱۵۹ ..... ۳-۴-۱. مطابقت سوگند با ادعا
- ۱۵۹ ..... ۳-۴-۲. صریح بودن سوگند و مبهم نبودن
- ۱۶۰ ..... ۳-۴-۳. ادای سوگند از روی قطع و یقین

۱۶۱	۳-۴-۴. اشتراط لفظ در سوگند.....
۱۶۱	۳-۵. سوگند به انضمام شاهد.....
۱۶۲	۳-۵-۱. قلمرو جریان سوگند به انضمام شاهد.....
۱۶۳	۳-۵-۲. شرایط جریان سوگند به انضمام شاهد.....
۱۶۴	۳-۶. کشف دروغ بودن سوگند یا فقدان شرایط.....
۱۶۶	۳-۷. رجوع از سوگند و آثار آن.....
۱۶۷	۴. قسامه.....
۱۶۷	۴-۱. تعریف قسامه و قلمرو آن.....
۱۶۷	۴-۲. شرایط اداکننده قسامه.....
۱۶۹	۴-۳. شرایط اجرای قسامه.....
۱۷۰	۴-۴. نصاب قسامه.....
۱۷۰	۴-۵. رجوع از قسامه.....
۱۷۱	۵. علم قاضی.....
۱۷۱	۵-۱. تعریف علم قاضی و قلمرو آن.....
۱۷۱	۵-۱-۱. تعریف علم قاضی.....
۱۷۳	۵-۱-۲. قلمرو علم قاضی.....
۱۷۷	۵-۲. مصادیق و موجبات علم قاضی.....
۱۷۷	۶. اسناد.....
۱۷۷	۶-۱. تعریف سند و انواع آن.....
۱۷۹	۶-۱-۱. اسناد امضا شده به دست افراد.....
۱۷۹	۶-۱-۱-۱. شرط اول.....
۱۸۰	۶-۱-۱-۲. شرط دوم.....
۱۸۲	۶-۱-۲. دفاتر تجاری.....
۱۸۲	۶-۱-۳. اسناد تنظیمی در خارج کشور.....
۱۸۳	۶-۱-۴. نامه‌های خصوصی.....
۱۸۴	۶-۲. تفاوت‌های سند رسمی و عادی.....
۱۸۴	۶-۲-۱. قدرت اجرایی.....
۱۸۵	۶-۲-۲. اعتبار تاریخ.....
۱۸۵	۶-۲-۳. ادعای جعل، تردید و تکذیب.....
۱۸۶	۶-۲-۴. تشریفات.....
۱۸۷	۶-۲-۵. تنظیم‌کننده.....
۱۸۸	۷. امارات.....
۱۸۹	۷-۱. اماره قانونی.....
۱۸۹	۷-۲. اماره قضایی.....
۱۹۰	۷-۳. تفاوت‌های اماره قضایی با اماره قانونی.....
۱۹۰	۸. ادله الکترونیکی (شرایط، اعتبار و احکام آن).....

۱۹۲	۸-۱. دلیل الکترونیکی عادی
۱۹۳	۸-۲. دلیل الکترونیکی مطمئن
۱۹۴	۹. وسایل مدرن (نوار ضبط صوت، فیلم، عکس، مکالمات تلفنی، انگشت نگاری، DNA، ...)

فصل سوم: اصول عملیه

۱۹۹	۱. استصحاب
۲۰۰	۲. برائت
۲۰۲	۳. اصل تأخر حادث
۲۰۳	۴. احتیاط

فصل چهارم: تعارض ادله و قواعد حل تعارض

۲۰۵	۱. تعریف تعارض
۲۰۶	۲. منظور از ادله معارض
۲۰۷	۳. دلیل حاکم در تعارض ادله
۲۰۹	۴. تعارض بیانات (شهادت‌ها)
۲۱۱	۵. تعارض اقرار
۲۱۴	۶. تعارض اقرار با شهادت
۲۱۶	۷. تعارض اقرار با سوگند و قسامه
۲۱۷	۸. تعارض بینة با سوگند و قسامه
۲۱۷	۹. تعارض اقرار با اسناد
۲۱۸	۱۰. تعارض شهادت با اسناد
۲۱۹	۱۱. تعارض علم قاضی با اسناد

۲۲۱	فهرست منابع

نمایه‌ها

۲۳۱	نمایه آیات
۲۳۲	نمایه روایات
۲۳۴	نمایه اصطلاحات

مقدمه

در حقوق اسلام در امور مدنی و کیفری، اصل بر برائت است؛ به این معنی که هیچ کس مدیون نیست، مگر آنکه دین او با ادله معتبر اثبات شود و همچنین هیچ کس مجرم محسوب نمی شود، مگر آنکه جرم او در دادگاه صالح اثبات شود. اصل ۳۷ قانون اساسی به تبعیت از حقوق کیفری اسلام مقرر می دارد: «اصل برائت است و هیچ کس از نظر قانون مجرم شناخته نمی شود، مگر اینکه جرم او در دادگاه صالح ثابت گردد». بر پایه این اصل، مادامی که جرم کسی در دادگاه صالح اثبات نشود، نمی توان وی را مجرم دانست و مجازات کرد. ماده ۴ ق.آ.د.ک نیز مقرر می دارد: «اصل برائت است. هرگونه اقدام محدودکننده، سلب آزادی و ورود به حریم خصوصی اشخاص، جز به حکم قانون و با رعایت مقررات و تحت نظارت مقام قضایی، مجاز نیست و در هر صورت، این اقدامات نباید به گونه ای اعمال شود که به کرامت و حیثیت اشخاص آسیب وارد کند». اهمیت و جایگاه رفیع ادله اثبات در امور مدنی و کیفری که تأمین کننده حقوق افراد، جامعه، متهم و مجنی علیه است، اقتضا دارد همه احکام مربوط به ادله اثبات که در منابع مختلف، پراکنده است، در کتابی مستقل گردآوری شود. در این اثر، همه احکام و مباحث مربوط به ادله اثبات در امور مدنی و کیفری تجمیع شده است. مباحث ادله اثبات دارای مشترکات فراوان در امور مدنی و کیفری و همچنین احکام اختصاصی مربوط به هریک از این حوزه هاست که تدوین کتاب جامع در این حوزه را با مشکلات و پیچیدگی هایی مواجه می کند. امید است در این اثر به خوبی از عهده این مهم برآمده و منبعی متقن و معتبر، سلیس و روان در اختیار دانشجویان محترم و جامعه علمی کشور قرار داده باشیم.